

SLAVŲ KALBŲ PSEUDOBALTIZMAI

Iš baltų kalbų kilusių slavų žodžių tyrinėjimas, anksčiau toli atsilikęs nuo slavizmų tyrinėjimo baltų kalbose, per pastaruosius porą dešimtmečių yra gerokai pagyvėjęs. Pagaliau pasirodė ir apibendrinamasis tos srities darbas – J. Laučiūtės slavų kalbų baltizmų žodynas¹. Jis padeda susidaryti aiškesnį vaizdą apie dabartinę tyrinėjimo padėtį – apie jau pasiektus laimėjimus, dar neįveiktus sunkumus, neatsikratytas ydas. Šia proga norima pakalbėti tikrai apie vieną šiandieniniam etapui gana būdingą, bet, deja, neigiamą bruožą, kurio tolesnės pažangos labai reikėtų stengtis atsikratyti. Dalykas štai koks: suintensyvėjus baltizmų ieškojimams, ne sykį slavų žodžiai apšaukiami baltizmais visai be pamato, vien dėl jų panašumo į baltų kalbose randamus artimos reikšmės žodžius. Dėl to, žinoma, labiausiai kalti atskiri autoriai, tariamųjų baltizmų atradėjai, tačiau tai, kad tokie „baltizmai“ turi palankią dirvą visti, kad jie lengvai aprobuojami bei kartojami kitų tyrinėtojų, sykiu bent kiek kompromituoja ir visą tyrinėjimo barą, rodo jo dar nepakankamą brandumą. Panašų raidos etapą baltų kalbų slavizmų tyrinėjimas jau yra seniai perėjęs (čia tas etapas buvo susijęs su pirmuoju stambiu šios srities darbu – žinomąja A. Briuknerio 1877 m. knyga, kurioje pramaišomis su tikrais slavizmais pateikta nemažai indigėnių baltų žodžių).

Slavų kalbose esančių baltizmų, ypač senųjų, tyrinėjimas nėra lengvas. Pasitaiko, pavyzdžiui, atvejų, kai stinga kriterijų, kurie leistų tvirtai pasakyti, ar nagrinėjamas slavų žodis skolinys, ar atsakančio baltų žodžio iš seno paveldėtas atliepinys. Tačiau šioje vietoje rūpi ne objektyvių priežasčių lemiami ir todėl sunkiai išvengiami netikslumai, o paprasčiausios klaidos, kurių nebūtų, jei baltizmų ieškotojai elgtųsi bent kiek apdairiau, neimtų slavų žodžių izoliuotai, bet visada pirma pasidomėtų jų funkcionavimu bei ryšiais su kitais žodžiais slavų leksikos viduje ir pasvarstytų kitoniško aiškinimo išgales. Toliau pateikiamais pseudobaltizmų pavyzdžiais su jų trumpais komentarais tenorima pačią ydą aiškiau išskelti aikštėn. Visai nesiekama tikslo nei sumenkinti darbus, iš kurių tie pavyzdžiai paimti (panašių pavyzdžių būtų galima nurodyti ir iš kitur), nei duoti išsamų pastarųjų dešimtmečių pseudobaltizmų sąrašą (tada jis išeitų keleriopai ilgesnis).

¹ Лаучюте Ю. Словарь балтизмов в славянских языках. – Л., 1982 (toliau – СБ).

1. Br. *apрана* „drabužis, apdaras“ (tai veikiausiai rekonstruota lytis, tikrai pa-
žįstami tėra *apранáта*, *apранíха* ir pan. „t. p.“) laikomas baltizmu vien dėl apytikrio
panašumo į lie. *aprangà* (СБ 97), visai nepaisant to, kad baltarusių kalboje šalia yra
vksm. *apранáць* (*apранаца*) bei *apрануць* (*apрануца*) „ap(si)daryti, ap(si)rengti“
(=r. *опряна́ть(ся)*, *опряну́ть(ся)*) ir kad tai pačiai šeimai priklauso dar ir kita visai
artima darybos opozicija *apратка* (*вóпратка*) „drabužis“: *apráтáць* (*apráтáца*)
„ap(si)daryti“ (toliau plg. r. *опря́татъ* „tvarkyti, ruošti; apkuopti, aptaisyti, apren-
gti“, *опрятный* „tvarkingas, švarus“ ir t. t.).

2. Le. *blat* „plokštė“ (t. p. siauresnėmis, specializuotomis reikšmėmis – „vi-
ryklos geležys“ ir pan.) kildinimas iš lie. *blēta*², nors jau susilaukęs pritarimo (paskiau-
siai СБ 75), nepriimtinas todėl, kad ši žodį, lenkų vartojamą jau nuo XVI a., daug
paprasčiau laikyti germanizmu, betarpiškai kilusiu iš vok. *Blatt* „lapas, lakštas, plokš-
tė“. Nepriimtinas ir šios „baltiškiosios“ etimologijos tęsinys, pagal kurį le. *blat* ski-
riamas prie tokių žodžių, kurie „turi slaviškos kilmės šaknis (nors į Knišino lenkų
tarmę galėjo ateiti ir per baltus)“, manant, kad toliau lie. *blēta* „gali būti perdirbta
blēka < br. *бля́ха* ar l. *blacha*“³. Pastarasis slavų žodis irgi yra germanizmas (iš vok.
Blech, v. v. a. *blēch*), vadinasi, įžiūrėti jame slaviškos kilmės šaknį nėra kaip. Ir ap-
skritai jį reikėtų palikti ramybėje, nes lie. *blēta* nėra joks kito skolinio *blēka* perdirbi-
nys. Tvirtapradės priegaidės *blēta*, pažįstamas vakaruose, veikiausiai yra germaniz-
mas, betarpiškai atsiradęs iš jau minėto vok. *Blatt*, o tvirtagalės priegaidės *blētà*
(*blēta*), paplitęs rytuose, turėtų būti gautas per tarpininkus slavus, vadinasi, kilęs iš
le. *blat*.

3. Baltarusių kalbos avių šaukiamoji interjekcija *базь* laikoma paskolinta iš
tokios pat funkcijos lie. trm. *baz* (СБ 63; čia vietoj br. *базь-базь* kažkodėl rašoma
бязь-бязь), pasiremiant kitų skelbtu spėjimu, nors tas spėjimas jau buvo kriti-
kuotas ir parodyta, kad dėl interjekcijos didelio paplitimo šiaurės slavų kalbose ir
dėl jos sąsajos su tų kalbų avino pavadinimu ((b)r., ukr. *барáн*, le. *baran*) iš tiesų
reikėtų kalbėti apie atvirkščios krypties skolinimą⁴.

4. Br. (*b*)*óсілка* „(kibiro ar kito indo) lankas, pasaitas“, nors kartais jį net pačių
slavų kalbininkai, gerai neapsidairę, atiduoda baltams (СБ 48, su ankstesne literatū-
ra), negali būti kilęs iš lie. *qsēlè* (dem. šalia *qsà*): jis aiškiai turi, kaip matyti iš gretini-

² Kudzinowski Cz. Jaćwingowie w języku. – ABSI, 1964, t. 1, p. 223. Straipsnyje pateiktas
lenkų (Knišino apylinkių) tarmės baltizmų sąrašas, kur, kiek nutolstant nuo pagrindinės straipsnio
temos, iš tiesų kalbama apie lituanizmus, o ne skolinius iš jotvingų. Tam dalykui, savo metu jau
iškeltam aikštėn minimo leidinio recenzijoje (Baltistica, 1966, t. 1, p. 192), parodyti vėliau buvo pa-
skelbtas specialus straipsnis, žr. Zinkevičius Z. Dėl baltų substrato Balstogės vaivadijoje (Len-
kijoje). – Baltistica, 1975, t. 11, p. 149–153.

³ Zinkevičius Z., 1. c., p. 151.

⁴ Baltistica, 1967, t. 3, p. 236.

mo su *nó-silka* „t. p.“, priešdėlį (*o*)- ir kartu su r. *ocúłok*, *ócúł* „kilpa (paukščiams gaudyti)“ neatskirtinas nuo br. *siló*, r. *siló* „kilpa, paspanda“. Tai pačiai žodžių šeimai priklausančių žodžių apstu ir baltų kalbose; iš artimiausių giminaičių šia proga pirmiausia gal reikėtų priminti lie. *pāseī-las* „lankas, pasaitas“, reikšme, šaknimi ir priešdėliu identišką su br. *nóci-lka*. Kadangi rytų slavų *-l-* čia dėsnigai atitinka vakarų slavų *-dl-* (plg. le. *sidlo* „spąstai, žabangos, kilpa“), le. trm. *osilka* „lankas, pasaitas“, kartais irgi klaidingai skiriamas prie lituanizmų, turėtų būti laikomas skoliniu iš br. *ósilka*.

5. Sen. br. (1588 m.) *кгомолка* „sūrio skritinys“ šaltiniu laikomas lie. *gomulŷs* (CB 93). Čia remiamasi A. Bulyka, kuris, beje, aiškino kiek kitaip: pirmiausia kildino iš le. *gomólka*, tik po to dar pridurdamas, kad lenkų žodis savo ruožtu esąs iš lie. *gomulys*⁵ (artimesnis būtų *gāmalas* „gabalas“). Tačiau baltarusių žodžio negalima laikyti nė netiesioginiu lituanizmu, nes le. *gomólka* „sūrio gabalas“ (nuo XV a.) turi tikslių atliepinių (ir vis ta pačia specializuota reikšme, nebūdinga lietuvių kalbai) kitose slavų kalbose, plg. net č. *homolka* „t. p.“. Iš dabartinės baltarusių kalbos dar būtų galima pridėti trm. (į rytus nuo Naugarduko) *гамёлка* „sūrio gabalas, luitas“.

6. Br. *гультай* (ir r. trm. *гультай*, *-тйй*) dėl reikšmės „tinginys, dykinėtojas, dykūnas“ nėra jokio reikalo atskirti nuo pamatinio veiksmazodžio *гуляць* (r. *гулять*), kuris juk turi, be kitų, ir reikšmę „dykinėti, valiūkauti, dykam būti“ (dar plg. br. *гульма гуляць* „nieko neveikti, dykinėti“, *гулі* (pl.) „tuščias laiko leidimas, dykinėjimas“). Ne br. *гультай* yra iš nesamo lie. **gultojas* (CB 105), kuris būtų neįprastas tiek darybos forma (iš pirminio veiksmazodžio *gul̃ti*), tiek ir reikšme („kas gula(si)“), o lie. (rytinių šnektų) *ultojas* „tinginys“ – iš br. *гультай*.

7. Le. *dziarno* (*žarno*) „žvyras“, remiantis Č. Kudzinovskiu ir Z. Zinkevičium, laikomas jotvingų substrato žodžiu (CB 77), nors nematyti, kad toks spėjimas turėtų bent kiek tvirtesnį pamatą. Vienintelė atrama – jotvingų bei prūsų vietovardis *Derne(n)*, kuris pats neaiškus ir, manoma, galįs būti arba slaviškas, arba vokiškas. Net ir tuo atveju, jei būtų aišku, kad už jo slypi koks nors pačių jotvingų (prūsų) žodis, nedaug būtų vilčių vesti iš jo le. *dziarno* „žvyras“ (žinomą, beje, plačiau, ne vien buvusioje jotvingų teritorijoje), nes šalia lenkai turi ir kitos priesagos *dziarstwo* „t. p.“ (raštuose nuo XVI a.); kadangi *dziarno* vietomis turi reikšmę „velėna, veja“, nekelia abejonių tolesnė sąsaja su le. *darń* (trm. *darn(a)*) „velėna“ (dėl fonetikos plg. le. *czwarty* / (sen., trm.) *czwiarty*) ir kartu priklausymas sl. **derti* (**dъrǫ*) šeimynai (plg. lie. *dirti* ir kt.).

⁵ БУЛЫКА А. М. Даўня запазычанні беларускай мовы. — Мінск, 1972, с. 150.

8. Br. trm. *жыгун* „nenustygstantis, amžinai neramus, mitrus žmogus“, nepaisant tikrai įspūdingo sutapimo su lie. *žygūnas* „žygiuotojas, pasiuntinys“ (СБ 109 t.), vis dėlto yra ne iš Lietuvos atžygiavęs, o pačių baltarusių pasidarytas iš *жыгáць* „mitriai lakstyti, zuiti, švytruoti, žaibiškai padaryti“ (bendrinėje kalboje tas veiksmažodis paprastai vartojamas tiktai reikšme „diliginti“), priklausančio tai pačiai slavų žodžių šeimai su centrine reikšme „degti“ kaip ir r. *зажигáть*, *жечь* ir t. t. Savo forma lygiai toks pat vedinys yra r. trm. *жигун* (tokio augalo ar kelių augalų pavadinimas; plg. ir *жгун* „raudonasis (turkų) pipiras“). Dėl reikšmės iš tos pačios šeimos dar galima priminti r. trm. *жигачúха* „žvitrė, guvi mergė“, *жигáн(ка)* „vikruolis, miklus padauža, lindeklis, sukčius“, *выжעה* „vikrus apgavikas“, le. (ret.) *žyga (žega)* „ūmus, smarkus, vikrus žmogus“.

9. Br. *квічáць* „žviogti, spiegti“ (yra ir *квічáць*) laikomas paskolintu iš lie. *kvŷkti*, *kvŷkúoti* (СБ 113), nors iš tiesų tą onomatopėjinį veiksmažodį pažįsta visos be išimties gyvosios slavų kalbos, plg. č. *kvičeti*, s.-ch. (*s*)*kvičati* ir t. t.

10. Br. *кéлтаць* „maišyti, plakti“ vedamas iš lie. (-)*kélti* (СБ 113), nepaisant nei formalių, nei semantinių kliūčių ir neatsižvelgiant į le. *kieltać* „t. p.“ (pastarasis etimologų laikomas pačių slavų dialektizmu).

11. Br. *кéпска* „blogai, prastai“ nėra kokia reta tarnybė, paskolinta iš la. trm. *ķepsis* „kamšlys, rijuoklis; nevala“ (СБ 113), o normalus prieveiksmis šalia plačiai (ir bendrinėje baltarusių kalboje) vartojamo polonizmo *кéпски* „blogas, prastas“ (< le. *kiepski* „t. p.“; plg. ir le. priev. *kiepsko*).

12. Br. trm. (palei Lenkiją) *кéска* „odinis maišelis (pinigams)“ irgi yra ne leticizmas (СБ 113 – čia spėliojama jį galint būti arba iš la. *ķešķis* „kestės“, arba iš *ķeška* „skarmalas, skuduras“), o sykiu su le. *kieska* „t. p.“ (iš kur lie. ret. *keskà* „t. p.“) plačiai slavuose paplitusio orientalizmo deminutyvinis variantas.

13. Br. trm. *кэўзаць* „tepti, terlioti“ (šalia savo pačių *кòўзаць* „vilkti, brūžuoti, vežti (ledu, sniegu)“, *кòўзацца* „slysti, slidinėti“) turėtų būti paskolintas iš le. *kielzac* „slysti, slidinėti“. Tariamasis baltarusių žodžio šaltinis lie. *kiaūzoti* „tepti, murzinti“ (СБ 113) LKŽ nepateiktas, ir nežinia, kiek jis tikras ir iš kur imtas (tad nėra kaip svarstyti ir jo santykį su baltarusių žodžiu).

14. Br. *кнѣбель* / *кнэбэль* „pėdų rišamasis pagaliukas“, kaip rodo forma ir geografija, tikriausiai yra gauti per tarpininkus lenkus (iš jų *knebel* bei trm. *knybel* „t. p.“, kurie savo ruožtu iš vok. *Knebel* „t.p.“), o ne lietuvius (СБ 115 nurodytas *knèblius* „t.p.“ pažįstamas tik pietvakariuose, Užnemunėje, o žem. *knèbelis* „bulvių kasiklis, lenkta mentė“ turi likti visai nuošaliui dar ir dėl reikšmės).

15. Jau vien dėl reikšmės, (iš dalies) formos ir geografijos sunkumų negali susi laukti pritarimo br. trm. (piet.) *кòвения* / *кѣвѣня* „žarsteklis“, kildinimas iš Latvijos viduryje pažįstamo germanizmo *ķīvēns*, *ķīvenis* „audeklo veleno (riestuvo) galva, skritė“ (СБ 114, kur ir pats latvių žodis netiksliai pateiktas). Be to, išlei-

džiama iš akių, kad rūpimą žodį dar turi kaimynai ukrainiečiai (iš kur jis galbūt išplitęs, plg. trm. *ковінька, кóвенька* „lazda lenktu, kaustytu galu“) ir lenkai (trm. *kowinka, kowenka* „kaustyta lazda“).

16. Lenkai *koldun* (*kaldun, koldon*) įvairiomis reikšmėmis pažįsta plačiai ir seniai, yra jį gavę iš vakarų, ir *kolduny litewskie* dar nieko nesako apie paties žodžio lietuviškumą. Lie. *kaldūnas* (variantas *koldūnas* gal tik rašto kalboje vartojamas) „virtinėlis, riebuilis, miesėtis“ pats yra slavizmas (veikiau, kaip didesnė dalis iš slavų gautų kulinarijos srities žodžių, iš lenkų kalbos, nors ir baltarusiai pažįsta *калдуньы* „kukuliai, virtiniai su įdaru, mėšėčiai“). Nebent Lietuvos rusų *колдуньы* galėtų būti gautas iš lietuvių (tokiai minčiai pritariama СБ 58), bet ir tai abejotina – jokių lietuvių kalbos tarpininkavimo pėdsakų čia nematyti, ir niekas nedraudžia galvoti, kad tai arba jau atsineštinis žodis (vakarinėse rusų kalbos šnektose juk irgi pažįstamas *колдуньы*!), arba gal vėliau atėjęs iš lenkų ar baltarusių kalbos.

17. Dėl br. trm. *лабўніць* „meilinti(s), deinauti, vilioti (kviesti, prisėsti šalia, šnekinti)“ jau įprasta tenkintis mėgėjišku A. Stankevičiaus aiškinimu, kad tai skolinys iš lie. *lābinti* bei la. *labināt* (СБ 55), ir niekam nebeateina į galvą mintis pasižiūrėti, kokios to žodžio aiškinimo perspektyvos pačių slavų leksikos kontekste. Pirmiausia čia reikėtų atsižvelgti, kad iš visai kitos rytų slavų tarmių zonos (ne kur prie Smolensko, o nuo Dono) dar yra žinomas r. trm. *лабўниться* „(veidmainiškai) meilintis, įsiteikti, pataikauti“ (V. Dalio žodynas), „prisikabinti, įkyrėti kam savo šnekomis, prašymais; tikėtis“ (1976 m. Dono šnektų žodynas). Veiksmažodis veikiausiai susidarytas iš daiktavardžio, jau turėjusio rytų slavams gana įprastą priesagą *-ун*. Tos pačios šaknies turėtų būti ukr. trm. *лабдати* „plepėti, pliaukšti“, *лабедіти* „šnekėti, vapalioti; (verkšlenant) maldauti, kaulyti, dejuoti“, s.-ch. trm. *лѣбдјети* „švelniai kuo rūpintis, ką globti, slaugyti; trokšti, geisti“, slov. *labotati* „plepėti, taukšti“. Tarp šios šeimos žodžių yra didelis būrys tokių, kurie turi formantinį *-z-*, ir jų semantinė sąsaja su rūpimu baltarusių (ir rusų) veiksmažodžiu dar ryškesnė, plg. r. *лабзѣть* „meilintis, deinauti, pataikauti“, *лабза* (*лабоз*) „meilikuojantis pataikūnas, prisilaižėlis, argavikas“, *лабзѣн* „t.p.“ (kaip pastaruoju, gal dar vartojamu ar vartotu ir kiek kitoniška, ne tiek ryškiai menkinamąja reikšme, remiasi V. Dalio žodyno *лабзѣнуть* „topoti, ropinti, lepinti, paikinti“, taip ir br. *лабўніць* bei r. *лабўниться* anksčiau turėjo įeiti į darybos opoziciją su **лабўн*), *лебезѣть* „лабзѣть“, *лоб(ы)зѣть* „bučiuoti“, ukr. *лабзѣ* „prašeika, kaulytojas“, *лабўзнитися* „meilintis, deinauti, lipšnintis“, *лабзюкуватися* „t.p.“, sen. č. *labuziti* „skanauti, smaližiauti“, s.-ch. trm. *lōbzat* „bučiuoti“, s. sl. *lobъzati* (*lobyzati*) „t.p.“.

18. Br. trm. *lāpa* ir viso būrio tos šaknies išvestinių žodžių (iš dalies pažįstamų ir rusų vakarinėse šnektose), turinčių maždaug vis tą pačią reikšmę „lopas“, bal-

tiškumas įrodinėjamas gana plačiai: tie vediniai dėl didelio formos įvairavimo, ypač giminės nesutapimo, negali remtis pačių slavų **lapa* „letena, pėda“, už jų reikia pirmiausia išliūreėti vyriškosios giminės daiktavardį, atsiradusį iš lie. *lōpas*, la. *lāps*, ir į šį šaltinį aiškiai rodanti pati geografija (СБ 117 t.). Tačiau išskeltieji dalykai lemiamo balso čia negali turėti, jie suderinami ir su priešinga nuomone, pagal kurią slavų žodžiai – ne baltizmai, o tik baltų žodžių giminaičiai. Sl. **lapa* „letena, pėda“, žinoma, čia niekuo dėtas, jį galima palikti visai nuošaliui. Br. *ланик*, r. trm. *ланик* ir gal dar vienas kitas daiktavardinis vedinys reikšme „lo-pas“ rodo buvus sl. **lapъ* „lo-pas, skiautė“ (= lie. *lōpas*), kuris neišplėsto pavidalo iki šiol išlikęs pietuose, plg. s.-ch. (trm.) *lap* „lo-pas, skiautė; žemės gabalas, lopinys“, šiaip jau dažniausiai beatpažįstamas dariniuose, tarp jų plačiai pasklidusiame sl. **lapъtь* „(audeklo, karnos ar pan.) skiautė, gabalas“ (iš čia ir „vyža“, plg. r. *ланыть*). Kiti reikšmės „lo-pas“ žodžiai yra ne substantyvieniai, verbaliniai derivatai (vadinasi, tokiais atvejais beprasmiška remtis jų giminės sutapimu ar nesutapimu su tariamuoju pamatiniu daiktavardžiu). Kaip veiksmo rezultato ar objekto pavadinimus galima, pavyzdžiui, suvokti br. *ланэка* (plg. *лупэка* „lupena, puolupa“), *ланынь* (plg. *курэнь* „kuras, puvėsiai bitėms rūkyti“; tokių vedinių, beje, pasitaiko ir iš daiktavardžių, plg. *лядзэнь* „ledinė, lytis“), *ланина* ir r. trm. *ланина* (plg. r. *падына* „duburys, pragarmė; puolena“, bet ir br. *дзярніна* „velėna, vejės gabalas“), br. *ланинка* (plg. *лэпінка* „iš molio nulipdyta, drėbtinė pirkelė“) – iš jo dėl metatezės veikiausiai yra atsiradęs variantas *ланикна*, *ланилка* (plg. *пастаялка* „nusistojusi grietinė“), už kurią plačiau vartojamas *ланикла* galbūt irgi yra panašios metatezės padarinys. Aiškus verbalinis vedinys yra ir br. *залана*, tik jau fleksinis (ne sufiksinis) ir pamatiniu žodžiu turintis prefiksinį veiksmažodį (plg. r. *заплата* „lo-pas“). Veiksmažodis tikriausiai gerokai vėlesnis už daiktavardį, nes žinomas, rodos, tik iš rytų slavų tarmių – br. (за) *ланыць*, r. *ланыть* „lopyti“. Ribota geografija kaip tik ir buvo kadaise sugundžiusi E. Blesę suabejoti šios žodžių grupės slaviškumu. Tačiau pradinis visos grupės žodis, kaip jau sakyta, nebuvo panašiai ribotas, todėl geografijos argumentas, ir šiaip vienas pats žodžio kilmės nenulemiantis, šiuo atveju iš esmės atkrita. Antra vertus, detaliau susipažinus su rūpimų žodžių paplitimu, aiškėja, kad geografijos argumentas ne tiek pritaria skolinimo teorijai, kiek jai prieštarauja: kaip dabar matyti iš baltarusių tarmių atlaso (323 ir 324 žemėl.), veiksmažodis *ланыць* „lopyti“ ir šaknies *лан-* daiktavardžiai reikšme „lo-pas“, nors šiaip plačiai pasklidę, bemaž visai nepažįstami Baltarusijos vakarinėje pusėje (nuo Lietuvos iki Minsko), kur traukiasi veiksmažodžio *латаныць* (su variantais) bei šaknies *лат-* daiktavardžių plotai. Šalia paveldėtinio daiktavardžio esantį veiksmažodį laikyti skoliniu neleidžia nė tai, kad jis su tuo daiktavardžiu sudaro labai įprastą, natūralią darybos opoziciją, niekuo nesiskiriančią nuo opozicijų br. *масыць: масла*,

r. *пáклитъ*: *пáкля*, br. *тумáницъ*: *тумán* ir t.t., o урач br. *лáциць*: *лáта*, s.r. *платити* „lopyti“: *платъ* „lopas“ (tiek daug ir tokių artimų paralelinių opozicijų baltų kalbose porai *lópyti*: *lõpas* vargiai susirastų). Ir dar pastabėlė dėl br. trm. *lána* „lopas“ vietoj laukiamo **лап*. Labai gali būti, kad tai ne senojo veldinio variantas pakitusiu kamiengaliu, o retrogradinis darinys iš *лáнина* (pastarąjį ėmus suprasti kaip subjektyvaus vertinimo substantyvinių vedinį, nors iš tiesų, kaip sakyta, jis veikiau išvestas iš veiksmažodžio). Žinomas *lána* tik ir vienos vienintelės vietos prie Pinsko, kur sykiu vartojamas ir *лáнина*, daug plačiau pasklidęs žodis.

19. Sunku suprasti, kodėl kartais pritariama A. Veržbovskiui, s. br. *лом(ъ)* „bala“ skyrusiam prie baltizmų (СБ 55). Tarsi būtų nežinomas daug natūraleninis rimtų etimologų seniai skelbiamas aiškinimas, kad s. r. *ломъ* (jau Ipatjevo metraštyje) bei r. trm. *лом* „bala“ yra tiktai giminiški su lie. *lomà*, la. *lāma* „dauba, duobė, klanas, pelkė“, šalia kurių iš slavų kalbų dar урач minėtinas (ir balsių kaitos laipsniu sutampantis) blg. trm. *лам* „duobė“.

20. Aiškinantis br. *лындаць* (r. *лындать* ir kt.) „slampinėti, valkiotis, tūnoti be darbo, vengti darbo“, visai nėra ko žvalgytis į lie. *lindoti*, *lindėti* (СБ 31) ar *līsti*, *landyti*, *lándžioti* (СБ 119), jeigu tik dirbtinai neatsiribojama nuo r. *лынъ* „tinginys, šlaitas“, *лынять* „slampinėti, vengti darbo“, toliau – nuo *лытáть* „dykinėti, tinginiauti“ ir kitų pačių slavų žodžių.

21. Tiesiog keista, kad dažno kalbininko (J. Otremskio, T. Zdancevičiaus, Č. Kudzinovskio, Z. Zinkevičiaus...) darbuose le. *otawa* „atolas“ puikuojasi tarp baltizmų, net nepaisant tokio aiškinimo formalių sunkumų, o tos pačios reikšmės r., ukr. *omáwa*, č., slovk. *otava*, luž. a. *wotawa*, luž. ž. *wótawa*, blg. *omáwa*, s.-ch. *òtava*, slov. *òtava* paliekami ramybėje, ir tik br. *amáwa* dar kartais panašiai atskiriamas (A. Veržbovskio mėginimas pastarąjį kildinti iš lie. *ataugà*, žinoma, to paties vertas, kaip ir le. *otawa* kildinimas iš lie. *atólas*).

22. Izoliuotai paimtą le. *paluba* „(čigonų vežimo) apdangalas“ irgi yra bandyta skirti prie baltizmų⁶ ir vėliau susilaukta pritarimo: „*paluba* ‘plandeka (wozu cygańskiego)’ (: *palubỹs*)... lietuviškumas didesnių abejonių vargu ar gali kelti“⁷. Patys lenkai tą žodį pažįsta dar ir kitokiomis reikšmėmis („kelminio avilio šiaudinė ar lentinė kepurė“, „išskaptuotas stuobrys“ ir kt.), jį iš seno turi mažiausiai visi rytų slavai (plg. r. *пáлуба* „laivo perdanga, denis; valtės stogelis; padangstė, stogas; grįstai, klojinys“, ukr. *пáлуба* „vežimo apdangalas, dengtas vežimas; avilio stogelis; drevėtas stuobrys“ ir kt.; dėl ypatingesnės reikšmės dar galima priminti naujesnius vedinius br. *палубник* bei *палубница* „šalinė; tarpas klojime pelams,

⁶ Kudzinowski Cz., 1. c., p. 224.

⁷ Zinkevičius Z., 1. c., p. 151.

peludė“), ir nėra jokios rimtos priežasties abejoti, kad tai pačių slavų žodis, susijęs su sl. **lubъ* „karna“ (le. *lub*, (b)r., blg. *луб* ir t.t.), giminišku su lie. *lúoba(s)*, *lubà* bei *lùbos*; vadinasi, ir pastarojo prefiksinis vedinys *palubỹs* yra ne kas kita, kaip vienas iš kiek tolimesnių le. *paluba* giminaičių, jokių būdu ne jo šaltinis ar prototipas. Nors ir turėdami tą patį priešdėlį, darybiškai tie du žodžiai gerokai skiriasi. Net labai gali būti, kad slavų žodis yra ne prefiksinės, o fleksinės darybos, išvestas iš priešdėlių turėjusio veiksmažodžio **polubiti* „dengti, kloti luobu, karna“ (plg. r. trm. *полубіть* „apvynioti, apipinti karna (puodą)“). Šia proga, tiesa, būtų galima kalbėti ir apie skolinimo santykius, bet tiktai priešingos krypties: visai galimas dalykas, kad lie. *palubys* „dengtas vežimas“, LKŽ IX 275 duomenimis, žinomas tik iš vieno XIX a. šaltinio (A. Kašarauskio „Litvanikos“ rankraščio), iš esmės yra slavizmas (artimiausias šaltinis gal būtų le. *palub(a)* „dengtas vežimas“), tik formaliai nežymiai pakeistas, sutapatintas su savo žodžiu *palubỹs* „vieta prie lubų“.

23. Br. *пашына* „žabai, virbai (keliui šlapioje vietoje iškloti, stirtai pagrįsti, linams markoje prislėgti)“, neapdairiai palaikytas lituanizmu (СБ 123 t.), iš tiesų yra europinio masto skolinys, iš Vakarų išplitęs ir po slavų kraštus. Tačiau ir vien iš baltarusių kalbos duomenų buvo galima įsitikinti, kad tai ne iš lietuvių gautas žodis: baltarusiai šalia dar turi (bendrinėje kalboje ir šen bei ten svetimoms įtakoms imlesnėse šnektose) to žodžio variantą *фашына*, rodanti, kad varianto *пашына* pradžios priebalsis *p* yra ne pirminis, o substitucinis, atsiradęs vietoj baltarusiams iš seno neįprasto *f*. Kalta šiek tiek ir LKŽ redakcija, prie *pašinà* (*pašinas*) „žabu, virbų ryšulys (šlapiam keliui iškloti, po šieną padėti, kūrenti)“ neprirašiusi, kad tai skolinys (veikiausiai iš le. *faszyna* „žabu ryšulys kelio duobėms iškloti, žemės pylimams sustiprinti, užtvankoms statyti ir pan.“) ir padėjusi atsirasti klaidingai nuomonei, kad tai pačių lietuvių žodis (neva susijęs – taip aiškinama СБ 124 – su lie. *pėšti*). Su skoliniu *pašinas* tikrai nereikėtų painioti pirmojo lietuvių kalbos žodyno *pašinas* (LKŽ IX 565) – tai akivaizdžiai tas pats žodis, kaip ir įprastinis lie. *pāšinas* „rakštis“ (tarp kitko, ne tik le. *faszyna*, bet netgi vok. *Faschine* yra pasirodę jau po K. Sirvydo laikų). Nežinia, ar jau galima tikru lietuvių kalbos leksikos faktą laikyti lytį su *f*-, tačiau vadinamuosiuose tarptautinių žodžių žodynuose (iki šiol, deja, iš esmės verstiniuose ir todėl pirmiausia fiksuojančiuose ne lietuvių kalboje, o kitur esančias svetimybės) ir panašioje literatūroje variantas *fašinà*, šiaip ar taip, šmėkšo mažiausiai nuo 1936 metų.

24. Paliesės ukr. *подéнок* (*подéнка*, *подénка*) „(žabu) pagrindas, paklodai po stirta, kauge“, br. *подéнок* „t. p.“, taip pat ukr. *подéнник* „(ratų) dugninė“ yra aiškūs ir be reto lie. *padañgtis* „padėklas po dubeniu“ (СБ 125 t.), tik reikėtų atsižvelgti į le. *poddenek* „(žabu, šiaudų) pagrindas po javų stirta“ (ir kt. rkšm.) ir *poddenka* (*poddanko*, (*pod*)*dennica*...) „(ratų) dugninė“; dar plg. ukr. trm. *подénня* „javų stirtos, panto pagrindas“ šalia le. *poddenie* „t. p.“ Br. trm. *дэнка* „dangtis; lentelė

lašiniams, svogūnams pjaustyti, sūriui slėgti“ (taip pat *дѣшко* „(statinės) dangtis“ ir kt.), kuriuo norima paremti minėtų priešdėlinių žodžių lietuviškumą, irgi visai be reikalo kartais (pvz., A. Veržbovskio) laikomas lituanizmu, tariamai kilusiu iš lie. *dengà* bei *dangà* (CB 66): iš tikrųjų jis yra polonizmas, atsiradęs iš le. *denko* „dugnelis; dangtelis“, visai normalaus deminutyvo šalia le. *dno* „dugnas“ (sl. **dǫ(b)noko*: **dǫ(b)no*); dėl reikšmės dar plg. br. *дно* „dugnas; lentelė kam pjaustyti“.

25. Br. trm. *рѣмбеч* bei le. trm. *rembeč* „botagas, lazda“ kildinimas iš lie. *riṁbas* (CB 130) jau vien dėl formos per didelio skirtumo nėra įtaigus. Pateiktą lenkiškąją lytį tikriausiai reikia suvokti kaip fonetinį bei traskripcinį le. *reḃacz* variantą. Tas lenkų žodis, tiesa, šiaip težinomas kaip nomen agentis („kirtėjas, medkirtis“), tačiau priesagai *-acz* lygiai būdinga ir nomina instrumenti darybos funkcija, tad visiškai įmanomas ir *reḃacz* „botagas, lazda (t. y. kirtimo, tvojimo įrankis)“, vedinys iš le. **reḃać/rḃać* „kapoti, kirsti, tvoti“; plg. *siekacz* „kirtėjas; kapojamasis peilis, kapoklė; toks plačiaaašmenis kirvis“: *siekać* „kapoti, kirsti“. Iš to paties kampo užrašytą br. trm. *рѣмбеч* reikia, kaip rodo šaknies fonetinis pavidalas, laikyti polonizmu.

26. R. trm. (Lietuvos ir Latvijos šnektų) *скуровать* „nukreipti“ yra ne iš lie. *skirti* (CB 132), o iš br. *(c-)kipavácy* „(nu)kreipti“, kuris savo ruožtu kilęs iš le. *(s-)kierować* „t. p.“ (< vok. *kehren* „kreipti, (apsi)sukti, gręžtis“).

27. Br. *túzin* nėra kokia nors tarmybė, o visuotinai vartojamas žodis, pažįstamas jau senojoje baltarusių kalboje (XV – XVI a. *тузинь, тузынь*), ir yra kilęs ne iš lie. *tūzinas* (CB 133), kuris, atvirkščiai, pats vėlokai gautas iš baltarusių (ar lenkų), o iš le. *tuzin* (irgi ne vietinio žodžio). Tiktai kalbant apie Lietuvos rusų *тўзина* gal dar būtų šiek tiek prasmės ginčytis dėl lietuvių kalbos tarpininkavimo. Rusų kalboje dabar įsigalėjęs vėlesnis ir kitais keliais gautas to žodžio variantas *дўжина*, tačiau anksčiau galėjo šen bei ten pasitaikyti ir senasis variantas (juk jau iš senosios rusų kalbos yra žinomas *тужина*!).

Iš šio margo pseudobaltizmo sąrašo matyti, kad baltiškumu nepagrįstai kaltinami į baltų kalbų žodžius forma ir reikšme panašūs gretimų slavų kalbų žodžiai maždaug lygiai dažnai yra arba niekuo dėti pačių slavų žodžiai, arba kokie kitoniški skoliniai. Pirmosios grupės (indigenūs) slavų žodžiai dažniausiai tik atsitiktinai panašūs į baltų žodžius (1,4,6,8,9,17,20,21,25), rečiau – giminiški su jais (18,19,22) ar eina jų šaltiniu (vadinasi, tikroji skolinimo kryptis yra atvirkščia: 3,22⁸). Antrosios grupės (skolintiniai) žodžiai smulkiau skyla į du apylygius pogrupius: vidinių slavų skolinių ir išorinių (ne iš slavų kalbų kilusių) skolinių. Vidiniai slavų skoliniai paprastai atsitiktinai panašūs į baltų žodžius (4⁸,10?, 11,15,24,25⁸), o išoriniai – dažniau-

⁸ Dėl to, kad kartais iš baltų kalbų nurodomas dvejopas tariamasis prototipas, taip pat dėl to, kad viename skirsnyje kartais liečiami skirtingo likimo slavų kalbų žodžiai, dalis skirsnių numerių pasikartoja.

siai todėl, kad tokie pat skoliniai yra ir baltų žodžiai, gauti per slavus (2,16,23,27) ar be jų tarpininkavimo (2⁸,14), nors ir čia, žinoma, pasitaiko atsitiktinio panašumo atveju (12,26).

Žinodamas, kad slavų kalbų žodžių panašumas į baltų kalbų žodžius gali būti interpretuojamas kuo įvairiausiai, kiekvienu panašumo atveju tyrinėtojas turėtų būti apdairus ir slavų žodį skelbti esant baltizmu tikrai objektyviai apsvarstęs visus esamus ar galinčius būti alternatyvinius aiškinimus ir įsitikinęs, kad baltiškoji etimologija tikrai pranašesnė už tokią, pagal kurią slavų žodis yra arba namiškis, arba iš kur kitur (ne iš baltų) paskolintas. Tai vienintelis patikimas būdas apsisaugoti nuo pseudo-baltizmų antplūdžio, kurio svarbiausias šaltinis yra mėgėjiškas, o ne tikrai mokslinis slavų kalbų leksikos baltizmų tyrinėjimas.

PSEUDOBALTISMEN DER SLAWISCHEN SPRACHEN

Zusammenfassung

Die Entwicklung der Erforschung der lexikalischen Baltismen in den slawischen Sprachen wurde in den letzten Jahrzehnten auch von einer negativen Erscheinung begleitet: es vergrößerte sich die Zahl solcher Wörter, die ohne Grund für Baltismen anerkannt werden. Nach der Übersicht von solchen Pseudobaltismen ist ersichtlich, daß etwa die Hälfte davon echte slawische Wörter (Nr. 1, 3, 4, 6–9, 17–22), die andere Hälfte verschiedene (aber nicht baltische) Entlehnungen sind. Die größere Hälfte der Pseudobaltismen ist nur zufällig entsprechenden baltischen Wörtern ähnlich (ihrer Form und Bedeutung nach).

SMULKMENA

LVI

Daukšos raštuose daugiskaitos adesyvas turi *laukuosempi* tipo formas. Oksitonai dažniausiai (91% visų pavyzdžių) kirčiuoja skiemenį *sem*. Priegaidė neaiški. Straipsnyje *Baltistica*, t. 18, sąs. 1., p. 32 rekonstravau akūtą, taigi *-uoésmp*, dėl neva čia glūdinčios postpozicijos **én*. Tačiau iš akių išleidau aplinkybę, jog adesyvas *laukuosempi*, kaip ir senesiuose raštuose reti *laukuosumpi*, *laukuosampi* tipo variantai, turi *m* greičiausiai iš aliatyvo *laukuŃpi* (tai aptarta minėtame straipsnyje, žr. p. 30–32), taigi iš aliatyvo galėjo būti perimtas ir cirkumfleksas. Dabartinėse tarmėse daugiskaitos adesyvo formos nebevertojamos. Težinomi du pavyzdžiai iš Lazūnų: *juosemp* ‘pas juos’ (J. Jablonskio raštuose) ir *jŃsemp* ‘pas jus’ (užrašė A. Laigonaitė). Pirmasis nekirčiuotas, o antrasis turi šaknies kirtį. Taigi adesyvo formų pabaigos *-uosempi*, kaip ir *-uosumpi*, *-uosampi*, priegaidė iš tikrųjų nėra nustatyta.

Z. Zinkevičius